



FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Glösaristningene i et norsk perspektiv : kontakter mellom Jämtland og Trøndelag?

Sognes, Kalle

Fornvännen 2010(105):2, s. [81]-95 : ill.

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/2010_081

Ingår i: samla.raa.se

Glösaristningene i et norsk perspektiv

Kontakter mellom Jämtland og Trøndelag?

Av Kalle Sognnes

Sognnes, K., 2010. Glösaristningene i et norsk perspektiv – kontakter mellom Jämtland og Trøndelag? (The rock carvings of Glösa seen in a Norwegian perspective – contact between Jämtland and Trøndelag?) *Fornvännen* 105. Stockholm.

Scholars have claimed that the hunters' rock carvings at Glösa in Jämtland, Sweden show strong similarities with carvings found at the coast of central Norway. The author has analyzed the Glösa carvings as drawings, studying how they were drawn, and compared the results with similar analyses of five major central Norwegian sites.

The artists at Glösa started drawing an elk or other cervid with a straight or gently curved line marking the animal's back, sometimes combined with the neck. From this line they constructed their images but, apparently, in a whimsical way, hardly following any preset guidelines. In central Norway, however, most artists followed certain schemes, starting with contour drawings of head and neck and subsequently adding other body parts. However, in this region too artists occasionally started with horizontal lines marking the back of an animal, but the rest of the animal was drawn differently from what we see at Glösa; the artists generally followed certain schemes.

The conclusion, therefore, is that the Glösa carvings are not direct evidence of contacts between the Atlantic coast and the interior of the Scandinavian peninsula. Yet, in both regions rock art is common and contacts most likely did exist between different groups and artists. Knowledge about the location of this art, its purpose, importance and meaning together with the ways the images were drawn may have been kept secret from neighbouring groups, which makes traditional archaeological comparisons obsolete.

Kalle Sognnes, Institutt for arkeologi og religionsvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NO-7491 Trondheim.

Kalle.Sognnes@ntnu.no

Det har i århundrer vært nære forbindelser mellom Trøndelag og Jämtland. Middelalderens forbindelser tør være vel kjent, med Jämtland som et norsk/svensk blandingslandskap; Jämtland var en del av det norske riket, men lå samtidig under den svenske kirkeprovinsen. Spredningen av ulike artefaktgrupper tyder på nære kontakter også i jernalder (Slomann 1950; Berglund 1995). Gustaf Hallström (1960, s. 371–372) og Evert Baudou (1995, s. 55) så veien over Kjølen fra Trøndelag som den kanskje viktigste innvandringsveien

til Norrland etter istiden. Videre har det vært hevdet at kontakter mellom Trøndelag og Jämtland kan påvises for steinalderens helleristninger (Hallström 1907; 1938, s. 77; Shetelig 1922, s. 130; jfr Lindgaard 1999), men grunnlaget for denne antakelsen synes knapt å ha vært diskutert.

Jeg vil her se nærmere på påstanden om at kontakter over Kjølen i steinalder gjenspeiles i bergkunsten (fig. 1). Det gjør jeg ved å ta utgangspunkt i helleristningene ved Glösabäcken i Krokom kommun, Jämtland, med omkring seksti-

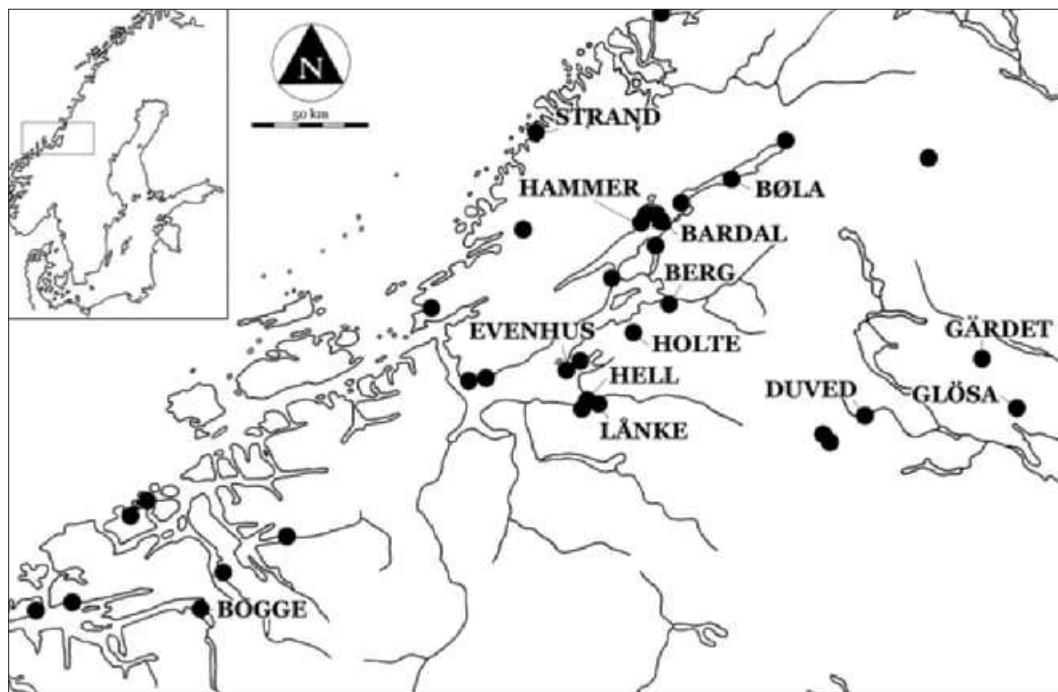


Fig. 1. Kjente helleristningslokaliteter av fangstkarakter i Jämtland, Trøndelag og Møre og Romsdal. —Rock carving sites in Jämtland, Trøndelag and Møre og Romsdal to either side of the Norwegian/Swedish border.

fem figurer (Hallström 1960, s. 63). Glösaristningene ble tidlig sammenliknet med ristninger på Bogge i Nesset kommune, Møre og Romsdal (Hallström 1907), senere også med ristninger på Evenhus i Frosta kommune, Nord-Trøndelag (Hallström 1938, s. 76). Ristningene ved Gårdet i Krokommun har også vært trukket fram i denne diskusjonen (Hallström 1960, s. 52), men her er det først og fremst størrelse og teknikk – figurene er skåret/risset inn i berget – som viser et mulig slektskap med ristninger på Hell i Stjørdal kommune, Nord-Trøndelag (Sognnes 1999). Hallströms sammenlikning med de slipte ristningene i Nordland fylke synes ikke berettiget, ettersom furene på Gårdet har tydelig V-format tverrsnitt på samme måte som ristningene på Hell. De er ikke dannet ved sliping/polering av bergets overflate slik tilfellet er for nordlandsristningene.

Hallström (1938, s. 66) sammenliknet også rammefigurene ved Glösaabäcken med figurer på norske ristninger, blant annet på Strand i Osen

kommune, Sør-Trøndelag. Det var likevel først og fremst likheter mellom dyrefigurene han var opptatt av. Som utgangspunkt for sine sammenlikninger pekte ham på at dyrekroppene ved Glösa er konturtegnet, mens hode og hals er utfylt eller tegnet med bare en linje. Hallström så Evenhusristningene som svært nære paralleller. Ristningene på Bogge ble også holdt frem som paralleller, og Hallström mente ristningene på disse tre lokalitetene var samtidige (1938, s. 76–77). Videre fant han likheter mellom Evenhusristningene og ristningene ved Nämforsen i Sollefteå kommun, Västernorrland (Hallström 1960 s. 375).

Både Hallström (1938) og Gutorm Gjessing (1936) delte fangstristningene i Trøndelag inn i stilgrupper, som de brukte som grunnlag for å datere ristninger og felt. Definisjonen av disse stilene er imidlertid heller mangelfulle. Antallet felt og figurer i Midt-Norge (de to trøndelagsfylkene og tilstøtende områder i Nordland og Møre og Romsdal) har blitt tredoblet siden Hallström og Gjessing gjorde sine undersøkelser, noe



Fig. 2. Glösabäcken i Krokomb, Jämtland med ristningsberget til venstre (foto förf. 2006). —Glösa Brook in Krokomb, Jämtland with the carved outcrop to the left.

som ikke har gjort behovet for klare definisjoner og ny gjennomgang av materialet mindre. Jeg har så langt valgt å gå en annen vei og ser bort fra stil og eventuelle stilgrupper som måtte eksistere. Jeg legger mindre vekt på sluttproduktene – de ferdige ristningene – og prøver å finne ut hvordan de enkelte ristningene ble tegnet.

Jeg har tatt utgangspunkt i at de aller fleste fangstristningene forestiller hjortedyr og fokuserer på disse. I de aktuelle landskapene betyr det framfor alt elg, men også rein og hjort. Videre har jeg fokusert på de mest figurrike lokalitetene, som også representerer den største variasjonen med hensyn til tegnemåte (og stil). Disse er Bogge og Evenhus samt Bardal og Hammer i Steinkjer kommune, Nord-Trøndelag. De aller fleste ristningene på Hammer (deriblant alle hjortedyrene) var ukjente da Gjessing og Hallström gjorde sine undersøkelser (Bakka 1975). I tillegg kommer Holte [Holtås] i Levanger kommune, Nord-Trøndelag, som først ble funnet på 1960-tallet (Møllenus 1968).

Arbeidet bygger på publiserte kalkeringer slik disse foreligger i tilgjengelige materialpublikasjoner (Gjessing 1936; Hallström 1938; Møllenus 1968; Bakka & Gaustad 1975; Bakka 1988). Mine resultater er avhengige av at de som undersøkte og dokumenterte ristningene gjorde et kvalitetsmessig godt arbeid, men også av at illustrasjonene under transformasjonen fra fullskala kalkering til trykt bokside holder tilsvarende kvalitet. At dette ikke alltid er tilfelle, er påpekt av Egil Mikkelsen (1977). Jeg har vært på samtlige felt ved flere anledninger og kjenner disse godt, men har ikke studert de enkelte figurene spesielt med sikte på dette arbeidet. Ideelt sett burde ristningene vært dokumentert på nytt, men svakhetene ved de eksisterende kalkeringene/tegningene bør likevel ha minimal innflytelse på arbeidet.

Glösa-ristningene

Eksistensen av helleristningene ved Glösabäcken ble gjort kjent i skrift allerede i 1685, og de har senere vært besøkt av en rekke antikvarisk inter-



Fig. 3. Hovedfeltet på Glösa (etter Hallström 1960). —The main panel at Glösa.

esserte personer (Hallström 1960, s. 62–63). Ristingene ligger i kanten av bekken omlag 500 meter nord for bredden av Alsensjön, plassert på toppen av en bratt bergskrent, der bekken danner en foss (fig. 2). Denne topografiske situasjonen er analog med situasjonen for ristingene ved Bølaelven i Steinkjer (Sognnes 2007). Begge steder varierer ristingenes synlighet sterkt, forårsaket av vannføringen i bekken/elven. Noen ganger – når det knapt er rennende vann – er ristingene godt synlige. Andre ganger kan ristingene helt forsvinne i vannmassene og om vinteren under et dekke av is (Sognnes 2004). Dette er situasjonen også ved Gärdet (Hallström 1960) og ved Duved i Åre kommun (Sandström 2000). Ristningsberget ved Glösabäcken har en samlet lengde på nesten 19 meter med høydeforskjell på 2,7 meter. Med ett unntak er alle ristingene plas-

sert på vestre side av bekken (Hallström 1960, s. 64).

Kroppen på de fleste dyrefigurene er, slik Hallström presiserte, tegnet som omriss, mens hode og hals er helt uthogd eller tegnet som enkle linjer (fig. 3). Mange av dyrene har bare to ben, som er markert med enkle eller doble linjer. Andre har tilsynelatende fire enlinjete ben. Markering av gevir er uvanlig (Hallström 1960, s. 73–74). Halvparten av dyrefigurene er uten linjemønstre inne i kroppen. Omkring ti dyr har en indre, loddrett linje. Disse linjene deler kroppen i to, eller går tvers over nakken. Paralleller til en slik enkel deling fant Hallström på Evenhus. Flere eksempler er her vist på fig. 4. Det finnes imidlertid også figurer der dyrekroppen rommer mer kompliserte mønstre. Igjen fant Hallström paralleller på Evenhus, og da først og fremst en oval inne i kroppen

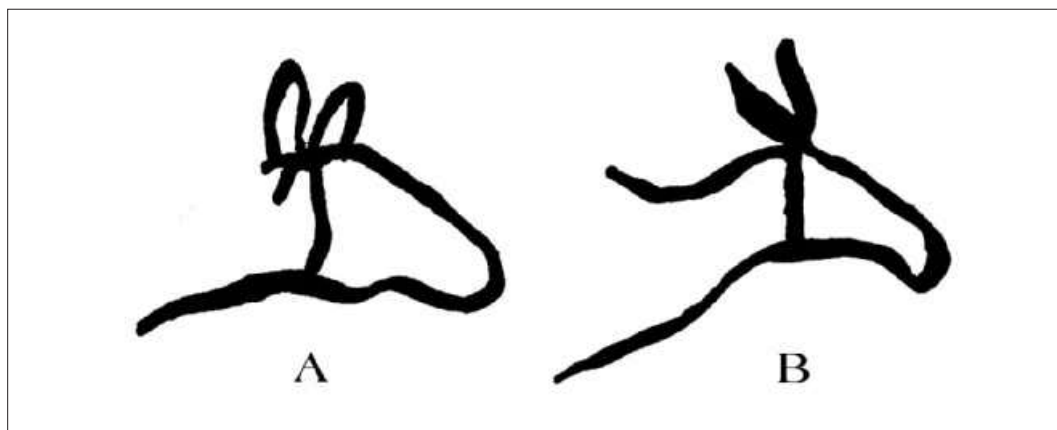


Fig. 4. Ufullførte elgfigurer, A ved Lånke i Stjørdal og B ved Holte i Levanger, begge Nord-Trøndelag. Figurene er ikke i målestokk (kalkeringer K. Sognnes). –Unfinished elk representations: A at Lånke in Stjørdal, B at Holte in Levanger, both in Nord-Trøndelag.

som gjennom en buet linje er knyttet til dyrets munn – ofte referert til som «livslinjen» (cf. Gjessing 1936). Begge steder er det imidlertid bare noen få figurer som har dette trekket. Til tross for at Evenhus-ristningene oppfattes som langt mer naturalistiske enn Glösa-ristningene, hvilket betyr at Glösa-ristningene i følge Hallström selv tilhører et mer avansert stilstadium, mente han at ristningene på disse to lokalitetene sto svært nær hverandre i tid. Hovedargumentet for dette var måten benene var tegnet på (Hallström 1960, s. 76).

Ettersom Glösa-ristningene ligger i bekkefarene er de utsatt for stadige oversvømmelser. Rennende vann, som ofte inneholder mineralpartikler i form av slam, kombinert med frysing og tining, har utvilsomt slitt på ristningene, så vel som på berget rundt. Det er derfor vanskelig i dag å avgjøre hvordan de innhogde furene opprinnelig var. Deres uvanlig store bredde kan skyldes forvitring, men også at de har vært hogd om igjen – kanskje mange ganger.

Jeg forlater her foreløpig Glösa for å se på det norske materialet som inngår i sammenlikningen. I sum gir de fem utvalgte lokalitetene en fyllestgjørende oversikt over det som er kjent av fangst-ristninger i Midt-Norge; de dekker de fleste varianter av helleristninger og -malerier som fore-

stiller hjortedyr i denne regionen. Fra hver av lokalitetene har jeg valgt ut ti figurer for analyse.

Å tegne en elg

Jeg tar utgangspunkt i en lite kjent ristning fra Berg i Verdal kommune, Nord-Trøndelag; en forholdsvis godt bevart «naturalistisk» elgfigur i tilnærmet full størrelse. Teknikken som er brukt til å lage denne figuren synes å være prikkhogging. Hele figuren – kropp, hode, ører og ben – er konturtegnet. Tegneren har åpenbart lagt vekt på å framstille dyret mest mulig naturalistisk, som om omrisset til et virkelig dyr ble projisert mot bergveggen (Eastham 2005). Begrepet konturtegnet brukes imidlertid også om mindre naturalistiske figurer så vel som om figurer med indre mønstre som ikke bare er dekor, men er uttrykk for alternative måter å tegne dyrene på. Jeg velger derfor å bruke begrepet *omrissetegnet* om figurer der dyrets omriss er tegnet med en sammenhengende linje – uten at det i prinsippet har noen betydning hvorvidt figuren er naturalistisk eller ikke.

Det finnes i dag knapt en eneste dyreristning i stort format der omrisslinjen er bevart i sin helhet. Sprekker, avskallinger og annen forvitring har som regel gjort linjene fragmentariske. En del ristninger er likevel så godt bevart at vi er i stand til å rekonstruere det aller meste, selv om vi

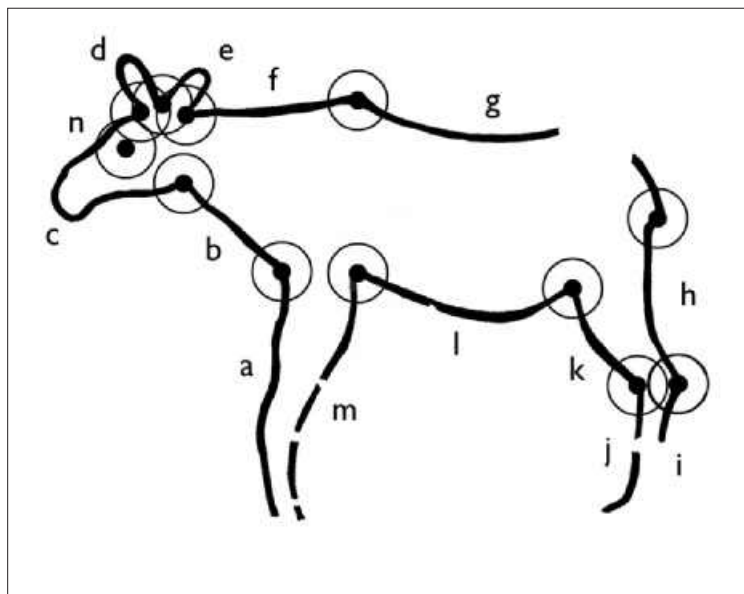


Fig. 5. Sekvensiell tegning av «naturalistisk» elgfigur fra Berg i Verdal kommune, Nord-Trøndelag (kalkering E. Bakka). —The sequence of drawing a “naturalistic” elk at Berg in Verdal, Nord-Trøndelag.

ikke får fatt i absolutt alle detaljer. Enhver linje har en begynnelse og slutt, men for komplette omrisslinjer vil det normalt ikke være mulig å identifisere verken begynnelse og slutt, ettersom det dreier seg om ett og samme punkt. Det finnes heldigvis ristninger som kan hjelpe oss et stykke på vei med dette problemet. Disse er ufullstendige, men ikke som resultat av forvitring. De kan aldri ha vært ment å skulle være fullstendige. To slike figurer (fig. 4) er funnet på henholdsvis Holte (= Holte II) og Lånke i Stjørdal (= Lånke II). For begge gjelder at det ikke er spor etter hogging ut over de kalkerte linjene. Samtidig er det ikke plass til fullstendige, noenlunde proporsjonsriktige elgfigurer på de aktuelle bergflatene (Sognnes 1981; 1983).

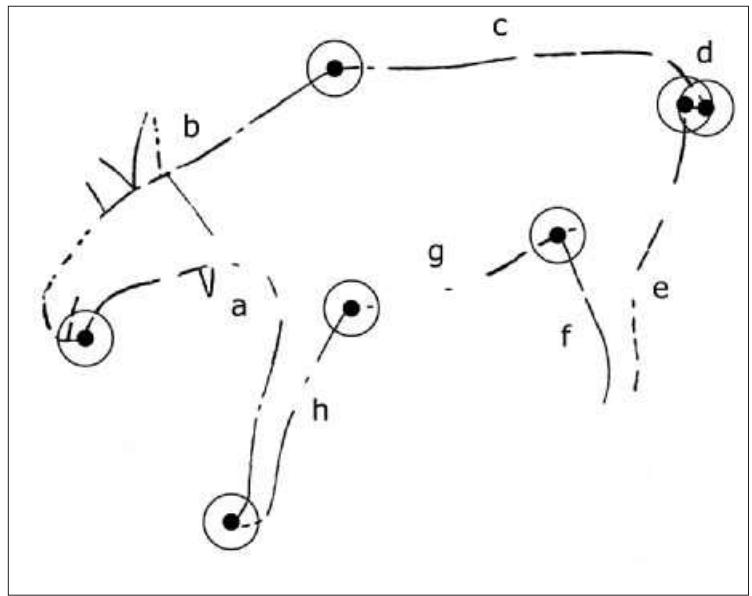
For elgfiguren fra Berg, er det bare tegningen av klovene, som er uvis (fig. 5). Ellers kan hele tegningen rekonstrueres med rimelig sikkerhet. Omrisslinjen har en rekke knekkpunkter, som deler den opp i mange segmenter av ulik lengde og kurvatur. Mest markert er kanskje buklinjen, som har knekkpunkter i hver ende der omrisslinjen går over til å markere henholdsvis frambenet og bakbenet. Forholdet er det samme for ørenes kopleing mot hverandre og mot hode og nakke. Knekkpunktene, som er markert med punkt og

ring, er relativt tydelige på denne figuren. Omrisslinjen kan deles inn tretten segmenter, merket *a-m*. I tillegg kommer markering av øye (merket *n*). Hodet er tegnet som ett linjesegment (*c*). *b* og *f* danner nakke/hals, *d-e* ørene, *g* og *l* kroppen, *h-k* bakbenet, *m* og *a* frambenet. Hode, nakke/hals og rygglinje vil gi dyrets hovedproporsjoner og ble trolig tegnet først; så ble benene tegnet, før sekvensen ble avsluttet med buklinjen.

Berg-elgen har uvanlig mange knekkpunkter på omrisslinjen. Som regel er linjene mer jevnt kurvet, som på en av de store elgfigurene på Gärdet (fig. 6). For denne figuren synes hode, nakke og rygglinje (*b-c*) å være tegnet i sammenheng (knekkpunktet på toppen av elgens pukkel er ikke særlig fremtredende – kanskje er det ikke-eksisterende). Undre del av hodet sammen med hals og forsiden av frambenet synes også å være tegnet sammenhengende, som ett linjesegment (*a*). Halen (*d*) danner et segment for seg. Bakbenet (*e-f*) og baksiden av frambenet (*h*) må være tegnet før buklinjen (*g*), som skjærer inn i bakbenet. De to ørene og skjegget er tegnet helt for seg. Det samme gjelder munnen og den loddrette linjen inne i hodet. I motsetning til elgen fra Berg, er Gärdet-elgen er ikke tegnet med hel,

Fig. 6. Sekvensiell tegning av «naturalistisk» elgfigur fra Gärdet i Krokom, Jämtland (etter Hallström 1960).

— The sequence of drawing a “naturalistic” elk at Gärdet i Krokom, Jämtland.



sammenhengende omrisslinje. Denne tegningen er i prinsippet bygd opp som en sekvens av kroppssegmenter; ører og skjegg er heftet på omrisslinjen etter at hodet var ferdigtegnet.

En linje består av en sammenhengende rekke punkter, men enkelte punkter vil kunne være viktigere enn andre. Dette skjer når linjen endrer karakter; når den gjør en knekk får den et knekkpunkt. Linjen vil ofte ha et begynnepunkt og et endepunkt (hva som er hva kan være umulig å avgjøre), og når to linjer krysser eller møter hverandre, får vi et skjæringspunkt. Så langt vi kan si noe med sikkerhet om elgfiguren fra Berg, har den bare knekkpunkter på omrisslinjen, mens vi på Gärdet-elgen også kan identifisere skjæringspunkter og endepunkt, som understreker at denne figuren ikke er tegnet med en sammenhengende omrisslinje. Her rører vi ved hovedprinsippet for hvordan ristningene som forestiller hjortedyr er bygd opp som tegninger: dyrekroppen består av ulike deler – segmenter – som kan være tegnet hver for seg, men som inngår i en sekvens der de enkelte kroppsdelene er tegnet i en bestemt rekkefølge. Noen ganger er alle segmentene tegnet i en organisk sammenheng, men langt vanligere er det at minst ett av kroppssegmentene er tegnet løsrevet fra resten av dyret, selv om

det kan være riktig plassert. Ofte er de enkelte segmentene tegnet på ulike måter på samme figur, med enkel linje, omrisslinje eller helt uthogd, osv.

Tilbake til Glösa

Et lite utvalg av ristningene ved Glösa er presentert her som fig. 7. Disse figurene demonstrerer at det er et stort formmessig sprang fra Berg og Gärdet til Glösa – ikke bare med hensyn til størrelse og antall figurer, men også i tegnemåte. Hallström har rett i at de fleste Glösa-ristningene har det han kaller konturtegnet kropp. De er satt sammen av kroppssegmenter, som kan være tegnet på flere ulike måter. Resultatet er mangfoldig, men forvirrende. Noen figurer har gevir, andre har tydelige ører, mens atter andre mangler markering av ører eller gevir. Flere geometriske former, som halvsirkler og rektangler, er brukt som grunnlag for tegning av dyrekroppene. Rektangelformete kropper forekommer nesten ikke i Trøndelag, men er relativt vanlige i det indre østlandsområdet nord for Oslo. Halvmåneformete kropper forekommer derimot i Trøndelag og på Vestlandet.

Vi kommer ikke videre med slike vage og upresise sammenlikninger om vi ønsker å finne

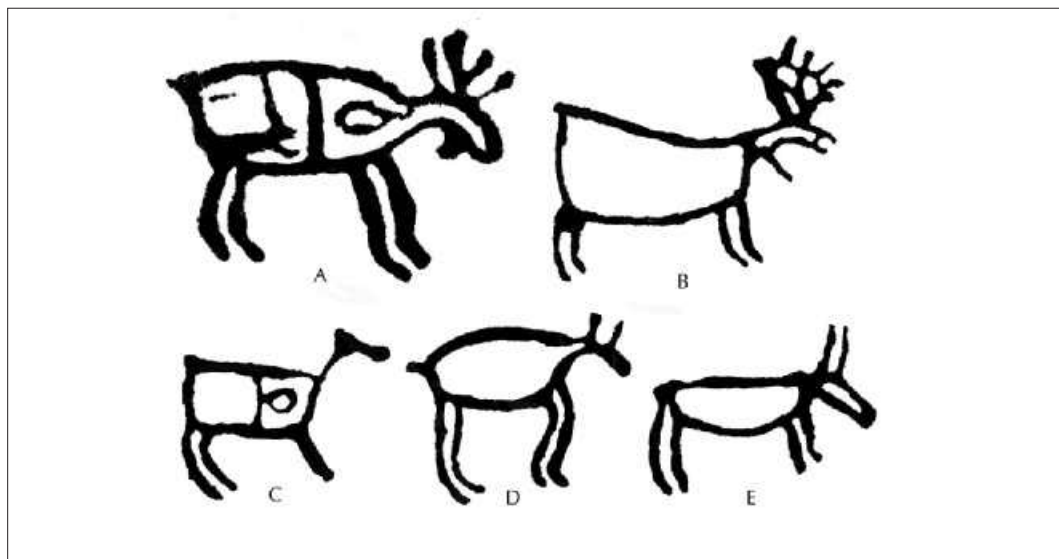


Fig. 7. Utvalg av ristninger ved Glösa. Figurene er ikke i målestokk (tegninger G. Hallström). – Selected carvings at Glösa.

ut hvorvidt Hallström hadde rett eller ikke. Vi må gå grundigere til verks. Ti av dyrefigurene ved Glösa er derfor valgt ut til videre analyse. Utvalget er så stort at de fleste variantene blir fanget opp. Resultatet av analysen er vist på fig. 8. Ikke bare formen på dyret, men også antall kroppssegmenter varierer sterkt. For å lette sammenlikningen, er alle dyrene orientert i samme retning uavhengig av hvordan de framtrer på ristningsberget. Først må segmentene som danner grunnlaget for den videre tegningen av de enkelte figurene identifiseres. Som for de mer naturalistiske figurene, kan det være hode, nakke/hals og rygglinje, eventuelt kombinert med ører.

Det viser seg at grunnformen for de aller fleste ristningene ved Glösa er en enkelt linje. Den kan være rett, men er som regel svakt kurvet, tilsynelatende formet som en rygglinje som kan være kombinert med en enlinjet versjon av hode og hals/nakke. I to tilfeller (fig. 8B og J) synes hode/nakkelinjen å gå over i buklinjen. Ut fra grunnlinjen er først kroppen formet, før benene er føyd til. Utformingen av de enkelte tegningene – slik jeg forestiller meg den – går fram av fig. 8. Det er atskillige variasjoner, men hovedmønsteret er det samme: tegneren begynte med rygg/

nakke/hode; deretter ble kroppen tegnet, så ben før et eventuelt indre kroppsmønster. Fig. 8A representerer unntaket fra grunnmønsteret. Her er hode, hals/nakke og kropp tegnet som ett segment som i hovedsak kan sies å være naturalistisk, mens kroppen har fått form som en halvmåne der buklinjen forenes med rygglinjen ved haleroten. Dette får grunnfiguren til å likne en fugl. Straks gevir, skjegg og ben kommer til, er det imidlertid ingen tvil – det dreier seg om en elg.

Sammenlikninger

Tilsvarende analyser er gjort for ristninger fra de norske lokalitetene. Grunnformene som kommer fram i disse analysene er samlet i et eget diagram sammen med grunnformene på Glösa-ristningene (fig. 9). Diagrammet viser at det er lite samsvar mellom Glösa og de norske lokalitetene. Hammer kan vi med en gang legge til side. Det samme gjelder de fleste ristningene på Bardal, så vel som på Evenhus og Bogge. I grunnformen har to figurer på Evenhus og en på Hammer visse likheter med fig. 8A. Det samme gjelder enkelte ristninger også andre steder i Norge, men linjene som markerer henholdsvis rygg og buk løper normalt ikke sammen på de norske ristningene.



Fig. 8. Skjema for tegnemåte for ti utvalgte ristningsfigurer ved Glösa. Svarte linjer markerer nye tilføyelser. Figurene er ikke i målestokk. —Schematic sequence for the drawing of ten selected elks at Glösa. Black lines denote additions.

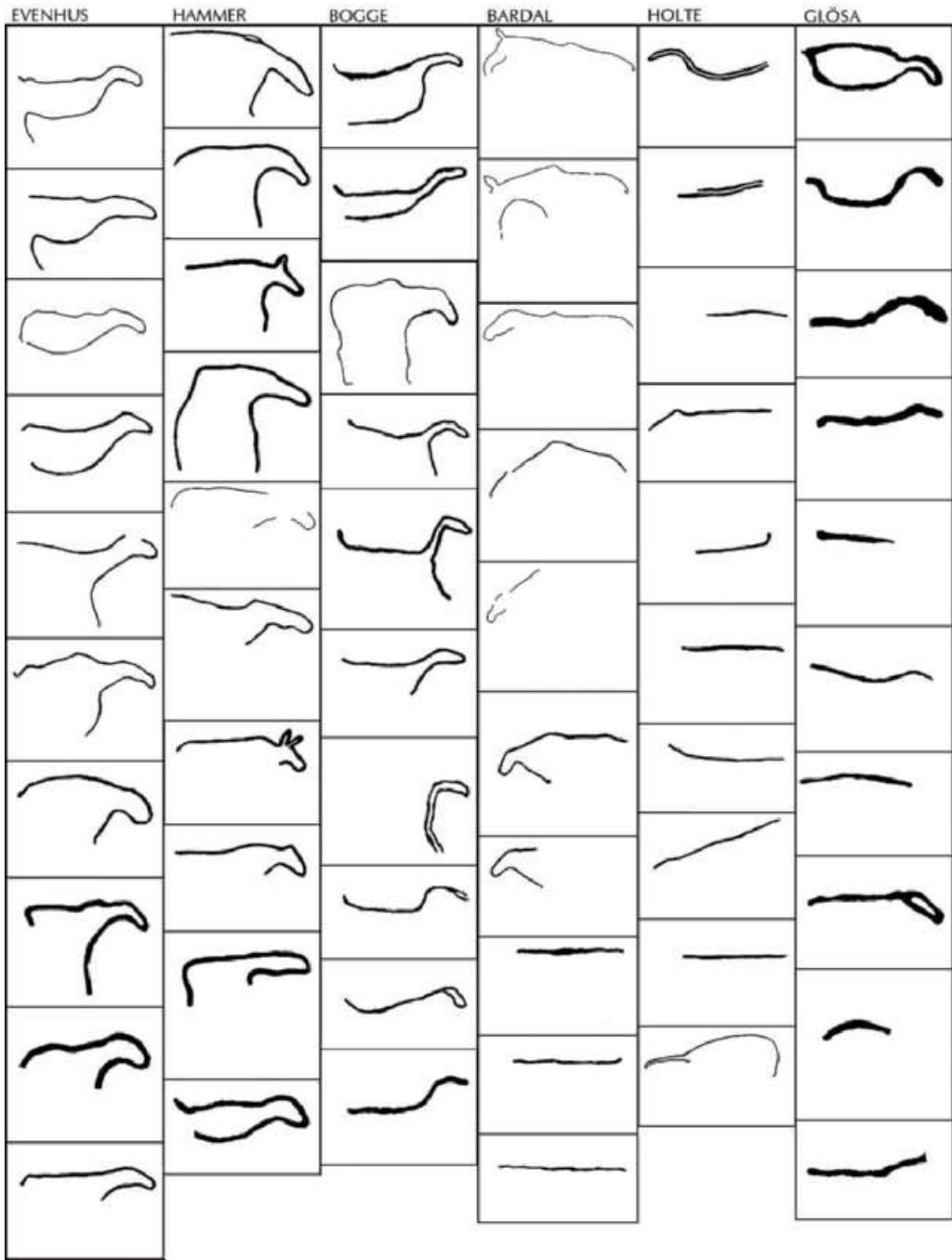


Fig. 9. Grunnsegmenter ved tegning av helleristninger på Evenhus, Hammer, Bogge, Bardal og Holte sammenholdt med Glösa. Figurene er ikke i målestokk. —Basic segments in the drawing of elks at Evenhus, Hammer, Bogge, Bardal and Holte compared to Glösa.

Den dominerende grunnformen ved Glösa – den rette eller svakt buete linjen – møter vi på en del ristninger på Bogge og Bardal og i særlig grad på Holte. Den videre utformingen av disse figurene går imidlertid i mange retninger. Det er derfor nødvendig også å se på de endelige produktene. Disse er vist på fig. 10, som med all tydelighet demonstrerer at likhetene mellom Glösaristningene og Evenhus-ristningene er minimale og ikke gir grunnlag for Hallströms konklusjon. Den eneste likheten er at figurene på begge lokalitetene har konturtegnet *kropp* og at enkelte figurer er utstyrt med «livslinje». Forskjellene er likevel mer påfallende. Dyrekroppene ved Glösa er tegnet som selvstendige segmenter, mens kroppene på Evenhus er deler av større segmenter, som også omfatter hode og hals. For ristningene på Hammer og de omrissetegnede figurene på Bardal kan det ikke påvises noen kontakter til Glösa.

Vi står fortsatt igjen med Holte og enkelte figurer på Bogge og Bardal. De aktuelle figurene på Bardal finnes på et lite felt kalt Lamtrøa (= Bardal III). Disse er tegnet i henhold til et strengt definert mønster. Begynnelsen er en horisontal linje. Hode med gevir er festet i den ene enden av denne linjen, to par loddrette linjer henger fast i rygglinjen og markerer benene, og mellom disse er plassert en nærmest halvsirkelformet buklinje. Kroppen har fått et indre mønster bestående av parallelle, loddrette linjer. Noen av figurene har fått et sirkelsegment fylt med små groper over rygglinjen. Bortsett fra den startlinjen, har disse figurene heller ikke noe til felles med Glösaristningene. De har imidlertid visse trekk felles med noen av ristningene på Holte, som at benene er festet til rygglinjen, mens benene på Glösaristningene er festet til kroppen.

Tilsynelatende er det stor variasjon i måten Holte-ristningene er tegnet på, men også her er det tendenser til standardisering. Kroppen består som regel av et sirkelsegment plassert under den horisontale linjen. Et liknende, men mindre, segment kan være plassert over linjen som markering av elgens karakteristiske pukkel eller den andre siden av kroppen (Møllenhuis 1968, s. 17). Disse kroppsdelene er oftest fylt med tettstilte parallelle linjer eller annet geometrisk mønster.

Benene er tegnet som parallelle linjer og festet til den horisontale linjen ved siden av kroppssegmentene. I noen tilfelle mangler kroppssegmentet, slik at dyrets kropp kun markeres av den horisontale linjen alene. Kropper formet som sirkelsegmenter forekommer også på Bogge og Glösa, men disse er uten indre linjemønstre. Glösaristningene kan sies å ha visse trekk felles med noen av de midtnorske ristningene. Dette gjelder utformingen av hode og hals samt ben, men variasjonene ved Glösa er betydelig større enn på de norske lokalitetene. Det gjelder særlig for dyrekroppene, der det knapt kan sies å være noen standardisering ved Glösa ut over at enkelte figurer har tilnærmet rektangulær kropp.

Konklusjoner

Hovedkonklusjonen må bli at Hallström tok feil. Helleristningene ved Glösa er ikke spesielt lik ristningene i Midt-Norge og kan ikke tolkes som vitnesbyrd om kontakter mellom Trøndelag og Jämtland. Vi har dermed heller ikke grunnlag for å si noe om hvorvidt Glösaristningene er samtidige med ristningene på Bogge og Evenhus, eller Holte for den del. For Evenhus-ristningene er ingen av Hallströms argumenter gyldige. Situasjonen er noe annerledes for Bogge-ristningene, ettersom vi her finner figurer med rett rygglinje og tilnærmet halvsirkelformet kropp. På begge disse lokalitetene er det imidlertid kun på noen få figurer vi kan spore en viss likhet i tegnemåte. Ulikhetene er langt mer fremtredende. Til tross for at både Glösaristningene og Holtes-ristningene har hatt en rett eller svakt krummet linje som utgangspunkt for tegningen, er den videre utformingen av figurene basert på helt ulike premisser. Paradoksalt er det ikke de elementer som Hallström brukte som sine argumenter, d.v.s. størrelse og konturtegnede kropper, som gjennom denne analysen står fram som mulige bindeledd mellom Glösaristningene og de midtnorske ristningene. Det er det den enkle begynnerlinjen som gjør – et trekk som Hallström ikke synes å ha vært oppmerksom på. Det er kanskje likevel ikke så overraskende, ettersom disse ristningene utgjorde et svært beskjedent innslag i det midtnorske materialet før Holte I ble oppdaget. Bortsett fra den spesielle graveringsteknikken som

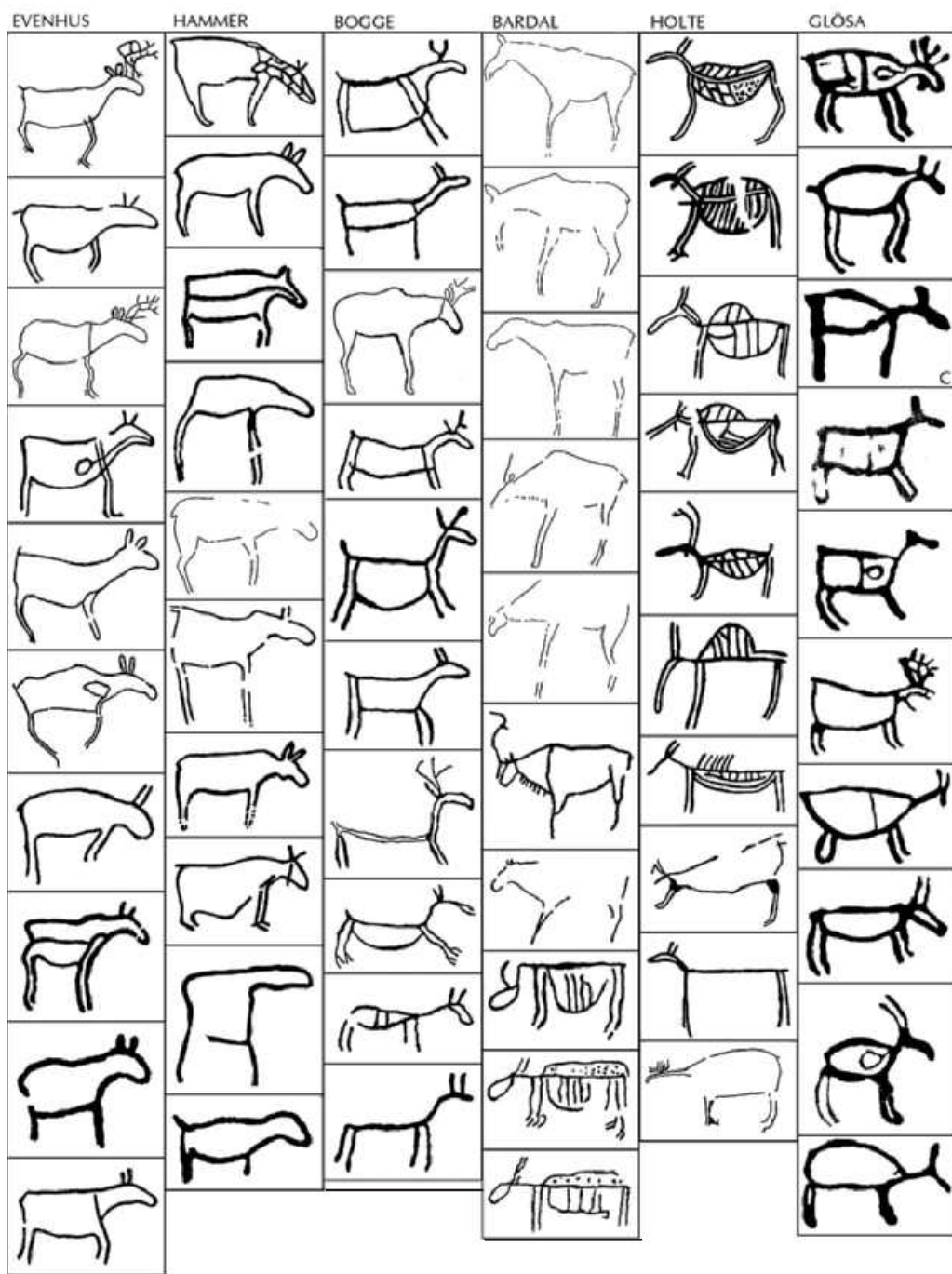


Fig. 10. «Komplette» hjortedyr på Evenhus, Hammer, Bogge, Bardal og Holte sammenholdt med Glösa.

Figurene er ikke i målestokk. —“Complete” cervids at Evenhus, Hammer, Bogge, Bardal and Holte compared to Glösa.

ble brukt på ristningene ved Gärdet og Hell kan vi heller ikke påvise noen tegnemessige «forbindelser» mellom disse to lokalitetene.

Det er stor sannsynlighet for at det likevel var kontakter mellom menneskene som laget ristninger i Jämtland og Trøndelag på et mer generelt plan, men disse lar seg knapt påvise i helleristningsmaterialet slik vi kjenner det i dag. Ser vi derimot på ristningene ved Nämforsen, som ikke inngår i denne analysen, er det ikke vanskelig å finne figurer der tegnerne fulgte tilsvarende prinsipper som på mange av de midtnorske lokalitetene. Det er selvfølgelig mulig at de to tegnemessige hovedprinsippene som er påvist her ble fulgt til ulike tider og at kontaktene over Kjølén var mindre på den tid da Glösa-ristningene ble laget.

Både Hallström (1936; 1960) og Gjessing (1936) arbeidet innenfor et stilistisk-evolusjonistisk paradigme, der utgangspunktet var store «naturalistiske» dyrefigurer. Ikke minst Haakon Shetelig (1925, s. 14) la grunnlaget for denne tenkingen med sin sterke vektlegging av det han kalte primitiv naturkunst som utgangspunkt for de nordiske fangstristningene. Små, sterkt «skjematiserte» figurer måtte da komme til slutt i utviklingen. Med sin ensidige vekt på strandlinjedateringer, kom imidlertid Christian Lindqvist (1994) til at disse figurene måtte være de eldste. I begge tilfelle tolkes de ulike tegnemåtene som å representere ulike stadier og perioder, og kilde materialet demonstrerer i så fall eksistensen et radikalt brudd i måten hjortedyrene ble tegnet på – som om det å tegne hjortedyr på berg ble oppfunnet på nytt. Det eksisterer imidlertid en tredje mulighet, at det ikke var noen tidsmessig forskjell mellom de to tegnemåtene, men at disse ble brukt på ristninger som hadde ulike formål, mening og betydning. Ved hjelp av tydelige så vel som subtile variasjoner i tegnemåten kunne de enkelte gruppene opprettholde sitt spesielle forhold til elgen – som alle menneskene på den skandinaviske halvøy på den tiden synes å ha hatt et forhold til (jfr Sjöstrand 2010).

Fokuserer vi på den Skandinaviske halvøy som helhet, finner vi at de fleste lokaliteter med helleristninger og hellelmalier er konsentrert innenfor nedbørsfeltene til relativt få, store elver.

I Norge gjelder det Drammensvassdraget og Gudbrandsdalslågen på Østlandet og i Norrland Indalsälven og Ångermanälven. Områdene omkring Trondheimsfjorden og fjordene i Romsdal og Nordmøre står fram på tilsvarende måte (Sogn-nes 2002). Elvedalene med sine innsjøer bandt sammen viktige fangstområder; det samme gjorde fjordene. Dette igjen kan ha gitt rom for dannelsen av territorier der ressursene ble utnyttet av ulike grupper eller stammer.

Eksistensen av helleristninger i tilstøtende områder av Trøndelag, Jämtland og Ångermanland gir grunnlag for å anta at det var kontakt og kommunikasjon mellom ulike grupper som levde i disse landskapene, i hvert fall på et generelt plan. Mange av gruppene laget helleristninger og/eller hellelmalier. Selv om de to hovedprinsippene for hvordan hjortedyr skulle tegnes var felles på begge sider av Kjølén, finner vi en rekke lokale varianter, eksemplifisert med henholdsvis Glösa og Holte, men også på Bardal, der prinsippene ble benyttet på hvert sitt felt (det samme gjelder også på Holte, der figurene på det lille feltet Holte II er tegnet helt annerledes enn på hovedfeltet Holte I). Lokale aspekter kommer enda sterkere fram på Bogge, der også et tredje hovedprinsipp er fulgt. Figurene 9 og 10 viser en figur der tegneren har begynt med omrissetegnet hode og linjene som markerer nakke og hals ble ført direkte over i frambenene. Denne tegnemåten er fulgt også på to malte figurer på Honnhammer (= Honnhammer V) i nabokommunen Tingvoll (Smiseth 2007).

Selv om skikken med å lage ristninger på berg var allmenn, viser dette at kunnskap omkring ristningene ikke nødvendigvis ble delt med andre grupper. De enkelte gruppene har trolig hatt sine egne normer for hvordan ristninger skulle se ut. Rundt Trondheimsfjorden synes deler av kunnskapen om ristningene å ha vært felles, men denne ble ikke delt med grupper som primært hadde tilhold på den andre siden av Kjølén. De ulike gruppene kan ha påvirket hverandre til å lage ristninger, men samtidig synes det å ha vært viktig å holde innenfor gruppen i hvert fall en del av den informasjon ristningene formidlet, enten det var gjennom lokalisering og motiver eller gjennom tegnemåte og form.

Referenser

- Bakka, E., 1975. Geologically dated Arctic rock carvings at Hammer, near Steinkjer in Nord-Trøndelag. *Arkeologiske skrifter fra Historisk Museum, Universitetet i Bergen* 2. Bergen.
- 1988. *Helleristningene på Hammer i Beitstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag: granskinger i 1977 og 1981*. Rapport arkeologisk serie 1988 (7). Trondheim.
- Bakka, E. & Gaustad, F., 1975. *Helleristningsundersøkelser 1974 i Beitstad, Steinkjer, Nord-Trøndelag*. Rapport arkeologisk serie 1974 (8). Trondheim.
- Baudou, E., 1995. *Norrlands forntid – ett historiskt perspektiv*. Umeå.
- Berglund, B., 1995. Kontakter over Kjølén i Midt-Skandinavia i romertid og folkevandringstid. *Spor* 20. Trondheim
- Eastham, M., 2005. The archaeology, anthropology and aesthetics of understanding parietal rock images at La Grèze, Cosquer, and Wangewangen. Heyd, T. & Clegg, J. (red.). *The Aesthetics of Rock Art*. Aldershot.
- Gjessing, G., 1936. *Nordenfjelske ristninger og malinger av den arktiske gruppe*. Instituttet for sammenlignende kulturforskning serie B 30. Oslo.
- Hallström, G., 1907. Nordskandinaviska hållristningar. *Fornvännen* 2.
- 1938. *Monumental Art of Europe from the Stone Age I: the Norwegian Localities*. Stockholm.
- 1960. *Monumental Art of Northern Sweden from the Stone Age. Nämforsen and Other Localities*. Stockholm.
- Lindgaard, E., 1999. *Jegernes bergkunst i et øst-vest perspektiv. En analyse av motiv og stiler i Midt-Norge og Mellan-Norrland*. Hovedfagsoppgave i arkeologi ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Trondheim.
- Lindqvist, C., 1994. *Fångstfolkets bilder. En studie av de nordfennoskandiska kustanknutna jägarhållristningarna*. Theses and Papers in Archaeology NS A5. Stockholm.
- Mikkelsen, E., 1977. Helleristninger – dokumentasjon og «stil». *Nicolay* 25. Oslo.
- Møllenus, K.R., 1968. *Helleristningene på Holtås i Skogn*. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1968 (4). Trondheim.
- Sandström, I., 2000. Nyfunna hållristningar i Duved. *Gammalt och nytt, Åre socken* 2000. Åre.
- Shetelig, H., 1922. *Primitive tider. En oversigt over stenalderen i Norge*. Bergen.
- 1925. Norsk kunst i de ældste tider. *Norsk kunsthistorie* 1. Oslo.
- Sjöstrand, Y., 2010. Raka eller böjda ben? Om variation bland ålgarna på Nämforsens hållristningar. *Fornvännen* 105.
- Slomann, W., 1950. *Medelpad og Jämtland i äldre jernalder*. Universitetet i Bergen årbok historisk-antikvarisk rekke 1948 (2). Bergen.
- Smiseth, M-T., 2007. *Bilder, jakt og fangst. En studie av bergmaleriene på Honnhammeren i Tingvoll*. Masteroppgave i arkeologi ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Trondheim.
- Sognnes, K., 1981. *Helleristningsundersøkelser i Trøndelag 1979 og 1980*. Rapport arkeologisk serie 1981 (2). Trondheim.
- 1983. *Helleristninger i Stjørdal II. Stjørdal og Lånke sogn*. Rapport arkeologisk serie 1983 (6). Trondheim.
- 1999. Rocks, motifs and techniques: a reevaluation of a “unique” petroglyph site in Norway. *Rock Art Research* 16. Melbourne.
- 2002. Land of elks – sea of whales: landscapes of the Stone Age in central Scandinavia. Nash, G. & Chippindale, C. (red.). *European Landscapes of Rock Art*. London.
- 2004. A midwinter day’s mare. *International Newsletter on Rock Art* 38. Foix.
- 2007. Sea or river? Two aspects of the Bøla rock-art site, Norway. *Proceedings of the Clifton Antiquarian Club* 8. Bristol.

Summary

The inland rock carving site at Glösa in Jämtland is dominated by renderings of elk and other quadrupeds. It was studied by the Swedish archaeologist Gustaf Hallström, who saw similarities between the site and others at the coast of central Norway. Based on this Hallström claimed that the Glösa carvings were coeval with carvings at Evenhus and Bogge in Norway, where maximum dates could be obtained by means of the still ongoing Holocene land uplift. The present paper challenges Hallström's observations and conclusions, using a new way of analyzing the carvings at these and some other sites.

The Glösa carvings are located at Glösa Brook c. 500 m north of Lake Alsen in the municipality of Krokrom. About 65 carvings are known. Hallström noted that all zoomorphic images had contoured trunks. This together with their relatively small size and the shape of the legs were the basis for his conclusions. Studies of complete 'naturalistically' drawn images reveal that they consist of a set of line segments which together forms the outline of each animal. Unfinished images show that the artists started by drawing head and neck, thus setting the size and proportions of each image in question. This appears to have been customary for most images of quadrupeds in the hunters' rock art of central Norway.

Ten images at Glösa were chosen for analysis as were similar samples of cervid images at five central Norwegian sites. The analyses revealed that the Glösa images are drawn differently from most of the images found in the other samples. Hallström was right in stating that the trunks of the Glösa images are contoured, but with one exception neck and head are drawn with a single line there. The starting element at Glösa was a single line, horizontal or slightly curved. To this line was added head and ears or antler in one end. The trunk, often shaped like a rectangle but otherwise also as a triangle or a circle segment, was add-

ed below the dorsal line before legs were attached to the trunk. This way of drawing a cervid stands in strong opposition to most of the drawings found in central Norway.

Analyses of central Norwegian record shows, however, that in this regions too artists sometimes started their work by drawing a horizontal line, particularly at Holte in Levanger, Nord-Trøndelag (which was unknown to Hallström) but to some extent also at Bardal in Steinkjer, Nord-Trøndelag and at Bogge in Nesset, Møre og Romsdal. No parallels whatsoever are found at Evenhus in Frosta, Nord-Trøndelag. It is, however, only the starting single line that the Glösa, Bogge and Holte images have in common. The ways in which trunks and head/neck were drawn show distinct differences. It appears as a paradox that Hallström did not realize the significance of the initial line at these sites. However, the large Holte site was not found until the 1960s.

Most scholars, following an evolutionistic-stylistic model, have held the small schematized images at Glösa, Evenhus, Bogge and Holte are late, but the Holocene land uplift indicates that this style stage actually might be the primary one. For both models it follows that a radically new way of drawing cervids must have been invented. A third model should, however, also be taken into consideration, according to which these two ways of drawing cervids were parallel. This allows an alternative interpretative model, according to which different drawing techniques were used for images with different purposes, importance, and meanings. Although people all over the northern parts of the Scandinavian peninsula made rock art, local groups or tribes gave their own productions a distinct flair that separated it from art made by neighbouring groups, withholding basic information represented by apparent and subtle differences in the drawing of the cervids – animals they all venerated.